Sergej Lebedev

De witte dame van de mijn

Vertaald door Arie van der Ent

2025 Prometheus Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

Oorspronkelijke titel *Белая дама*
© 2025 Sergej Lebedev
© 2025 Nederlandse vertaling Uitgeverij Prometheus en Arie van der Ent
Omslagontwerp en -illustratie Rebecca Heselton
Foto auteur Jane Lezina
Zetwerk ZetSpiegel, Best
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 5908 5

Vijf dagen in juli 2014

Dag één

Jeanne

Negen. De negen maanden van moeders ziekte. In haar geheugen waren ze als een verkleefde klont besmeurde lakens van een bed dat was veranderd in het hol van een gewond dier nadat moeder haar niet langer toe had gestaan haar ook maar af te drogen. Jeanne herinnerde zich nog heel goed, heel specifiek, die maandag in januari van het nieuwe jaar, de dag dat ze Marianne voor het eerst dood had gewenst.

Er was toen nog maar weinig sneeuw gevallen, amper genoeg om de omgewoelde voren van de verstarde naaktheid van de najaarsploeg te bedekken. En zenuwzieke vlagen van de noordoostenwind hadden deze zwart gemaakt met het kolenstof van de oude steenberg. Terwijl die toch stijfbevroren leek, helemaal in de greep van de vorst. Maar de rondzwervende wind was hardnekkig zijn best blijven doen en probeerde het fijnste stof, de kleinste schubjes weg te blazen en over de grote sneeuwdeken te verspreiden.

Eerst had de sneeuw haar witheid verloren. Daarna was ze

grijs geworden. Donker. Zo ging het 's winters altijd – tot de eerstvolgende reddende sneeuwstorm. Maar die was ditmaal lang uitgebleven en zo was de sneeuw uiteindelijk veranderd in een zwarte ijskorst die al het toch al zo zwakke, kortstondige daglicht opslokte.

Jeanne dacht dat als moeder niet ziek zou zijn geworden die sneeuw ook wel op tijd was gekomen, de aarde wit had gemaakt, zoals het hoorde. Maar moeder was ziek geworden. Haar verkrampte, door de hitte verschroeide lichaam scheidde geen zweet af, maar een pikzwart lijdensvocht dat elke stof aanvrat, of het nu een katoenen kussensloop was of een nachtpon, en niet alleen stof, maar ook de meubels, muren, de lucht zelf die winters evengoed al zo bedompt was, omdat de ramen waren afgeplakt om de warmte binnen te houden.

Toen het inmiddels te laat was om haar moeders bedrevenheid over te nemen ondernam Jeanne een poging, in de hoop dat een overwinning op de vlekken ook een kleine zege op de ziekte betekende, het beddengoed te wassen. Maar dat liet zich niet wassen: de machine liet het water alleen maar nutteloos ronddraaien. En Jeanne kookte, weekte, wrong, spoelde, beukte met de zware houten wasvlegel. Maar zelfs de slagen van die laatste, die in moeders handen elk willekeurig vuil hadden overwonnen, het uit de stof gebeukt en verjaagd hadden, leken in Jeannes stuntelige handen het zwart alleen maar rond te laten spatten en plenzen, zodat het zich in de stof vrat en daardoor zowel de lakens als het huis nog meer besmeurde.

Haar leven lang had Marianne met krachtige en vaardige

hand het witgoed uitgewrongen. Het mishandeld door het in een strakke streng te dwingen en die vervolgens plat uit te spreiden en glad te strijken onder een dampend ijzer, waardoor het als nieuw werd en maagdelijk onschuldig. Maar nu was het de ziekte die als uit wraak haar had uitgewrongen en platgelegd. Waarmee al het vuil dat ze weg had gewassen als het ware terug was gekeerd door neer te slaan in haar lichaam dat zwart werd en in haar geest die troebel werd.

Moeder had drie decennia lang, al de tijd dat ze aan het hoofd van de nu gesloten wasserij van de mijn had gestaan, een witte stofjas gedragen. Toen hadden medici ook een streepje voor gehad bij haar – door de gelijkenis van hun werkkleding, door hun toewijding, hun professionele en ceremoniële hartstocht voor de strenge procedures van desinfectie, voor chloor en voor uitkoken. Jeanne hoefde maar even een schaafplek of een wondje te krijgen – en ze liep nogal eens wat op, 'met haar dunne huidje', zoals moeder zei – en dan was het niks weegbree of oude pleisters uit de huisapotheek, niks amper steriel verbandgaas, dan had ze haar meteen mee naar het ziekenhuis genomen, naar de oude dokter Spector, om hem de zaak te laten uitwassen, desinfecteren, alsof ze van elk vuiltje tetanus kon krijgen.

Des te heviger was nu de huilerige volharding waarmee ze Jeanne bezwoer haar niet naar het ziekenhuis te brengen en geen dokter over de vloer te halen: alsof de ziekte die haar organisme in haar greep hield zich van zichzelf bewust was en zich verdedigde en door haar mond sprak. Artsen waren nu geen hoeders der gezondheid, geen bewakers der reinheid, geen redders – maar kwelgeesten. Moeder was

bij voorbaat bang voor ze, haatte ze, was zelfs bang, dacht Jeanne, voor het wit van hun stofjas, dat eerder juist een teken van eensgezindheid was geweest. Jeanne had niet de wijze wilskracht om de juiste beslissing af te dwingen, iets wat Marianne eerder in overvloed had gehad, maar was gewend om op te groeien onder de stolp van haar moeders verdediging.

Daarom kon Jeanne zich alleen maar onderwerpen aan de nieuwe, even afschuwelijke als uitzinnige wil van haar moeder, door zich onwillekeurig door die waanzin te laten opslorpen: ontmoedigd en verweesd door het plotselinge karakter van haar eenzaamheid en het onmogelijke van de ingetreden verandering.

Marianne genoot achting in het dorp. Maar die had wel iets kils, kende enige reserve, alsof men er ergens – ook al was Marianne nooit verder dan Donetsk geweest, alleen een keer naar Graz, in Oostenrijk, als ziekenverzorgster – niet van overtuigd was of ze wel helemaal eigen was, wel helemaal van hier. Tweeënhalf jaar geleden had de mijn definitief haar poorten gesloten. Marianne had gesmeekt om de wasserij open te houden, die commercieel te gaan runnen, maar tevergeefs; en sindsdien was het of de mensen zich gegriefd voelden, ze zonder enige reden verwacht hadden dat zij de eigenaren wel zou weten te overtuigen om de mijn zelf open te houden. En ze was voor een halfjaar naar Oostenrijk vertrokken. Veel vrouwen waren in Europa gaan werken, maar alleen haar werd dat bijna kwalijk genomen, alsof zij was vertrokken om zich in een badplaats te vertreden, niet om de luiers van een oude buitenlandse man te verschonen.

Toen moeder bedlegerig werd, had Jeanne dan ook niemand tot steun en toeverlaat.

Ze vertelde niemand precies wat er aan de hand was: ze schaamde zich om het misselijke geheim van de ziekte te openbaren, een vieze schaduw over moeder te laten vallen.

Buren en kennissen die met de mond hun medeleven beleden, hadden ongemerkt afstand genomen. Er hing iets in de lucht van een akelig, duister voorgevoel. Ouderen dachten terug aan de maanden die vooraf waren gegaan aan de mijnramp van 1996, waarbij haar vader was omgekomen. De mijn zelf had toen gewaarschuwd voor het komende onheil: nu eens was er methaan ontsnapt, dan weer was de liftkooi vast komen te zitten – alsof ze zeggen wilde: stop ermee, er dreigt een ramp… Marianne was immers nooit ziek geweest. Geen kwaal die vat op haar had gekregen, nog geen griepje. En daarom was haar ziekte het teken geweest dat de tijd die men gewend was ten einde liep, dat er iets te gebeuren stond, en dat de mensen, zonder het zelf te beseffen, halsoverkop de kant van een onduidelijke toekomst kozen waarin voor Marianne geen plaats meer was.

Toen, in januari, had het in een nacht van zondag op maandag gesneeuwd, was er bij windstil weer een dik pak gevallen, had achter de vermeende geluidloosheid een geruststellende, sussende ruis geklonken die je in slaap wiegde. Deze sneeuw deed de kamers oplichten, joeg als blauwe plekken opgezwollen schaduwen de hoeken in. En Marianne was vredig in slaap gevallen, zoals vroeger, als ze na haar dagelijkse arbeid snel en dankbaar in slaap was gevallen, na haar werk en na de handwas thuis – ze zette zich immers aan

het wassen van dingen die geen wasmachine schoon kon krijgen, op de wasserij niet en thuis niet – en Jeanne meende dat haar sterke lichaam, gebeeldhouwd door de bewegingen van de wasvrouw, haar handen, gewend om water te roeren, schuim te maken, licht uit te stralen, een soort energie afgaven, als een warmgedraaide motorfiets, dat het kraakheldere onderlaken die uit zou stralen en het huis zou vullen met een uit het niets geboren frisheid met de bovennatuurlijke geur van schoon.

Jeanne nam deze nachtelijke uren van rust waar om dokter Spector aan de lijn te krijgen en over te halen langs te komen.

Zolang moeders wasserij open was geweest, werd het beddengoed van het ziekenhuis er ook gewassen, en vroeger had de witte jas van de dokter gestraald met een fonkelende witheid die van zichzelf in staat leek om genezing te brengen. De dokter kwam nog steeds langs in die gladgestreken witte jas, maar het viel Jeanne wel op dat de stof valer leek, haar glans had verloren. En ook de pedante en pietluttige Spector zelf was wat verzuurd, had zichzelf ietwat verwaarloosd, alsof zonder moeder, zonder haar wasserij, zonder haar dagelijkse handwas het hele dorp in rap tempo verslonsde.

Vroeger was Spector zelfverzekerd de kamer binnengestapt, had hij daarbij duidelijk te kennen gegeven dat hij voor de zegepraal kwam. Hij had de zieke meteen met zijn vingers betast en betrommeld om te luisteren naar de resonans van het lichaam, om de ziekte zich bekend te laten maken, haar ware naam prijs te geven. Die vingers, die te

lang en dun waren voor de kleine, schriele Spector, de vingers van een pianist (de mensen zeiden spottend en grinnikend dat hij zich in zijn jonge jaren op het conservatorium had voorbereid), vormden zijn belangrijkste diagnostische instrumentarium. En Jeanne – die zich maar al te goed herinnerde hoe die vingers ook haar beroerd hadden toen ze met griep en hoge koorts op bed had gelegen, en haar als met morsetekens opbeurende signalen had doorgegeven – had van ganser harte gehoopt dat Spector aan zou kunnen geven wat haar moeder mankeerde en het middel ter genezing zou vinden.

Maar de dokter was met tegenzin gekomen, en kwam amper moeders kamer binnen. Hij raakte Marianne met geen vinger aan, verklaarde dat hij haar niet wakker wilde maken. Hij probeerde zijn eigen hachje te redden, begreep Jeanne tot haar ontsteltenis. Alsof hij bang was voor deze ziekte. En haar hoop vervloog, maakte plaats voor een angst die des te groter was, omdat moeders kwaal nu onderdeel werd van de allerhande dreigende, algehele veranderingen waar dokter Spector eveneens machteloos tegenover stond. Hij nam Jeanne mee naar de belendende kamer, hoorde haar aan, streelde haar arm – waarbij ze de zwakte, de machteloosheid van die eens zo krachtige en stevige vingers voelde – en zei: 'Haar bloed moet worden nagekeken. Maar ik kan het ook zonder analyse wel zeggen. Het is kanker. Met een snel beloop. Er is geen hoop. Niemand gaat haar meer opereren. En een chemokuur zal ze niet meer aankunnen.'

Hij zweeg, bleef even staan en trok vervolgens op de gang zijn jas aan. Hij talmde wat bij de deur, keek Jeanne eens

aan. Hij wilde de deur al opendoen, bracht zijn voet al naar de drempel… en zo, als het ware al buiten staand, alsof hem dat lichter viel, zei Spector: 'De kanker ontwikkelt zich razendsnel. Je moet er klaar voor zijn… Je moeder zal veranderen. Wat je zei over artsen die ze weigerde… Dat is nog maar het begin. Sorry. De intoxicatie is te sterk. Haar brein is niet te beschermen.'

Spector vertelde wat er verder kon gebeuren. Jeanne hoorde het aan en luisterde maar half: wat de dokter beschreef kon onmogelijk op haar moeder slaan, werkelijk onmogelijk. 'Ze zal je niet meer herkennen.' 'Ze zal je als vijand zien.' Wat, kende hij moeder dan niet? En alleen met het uiterste randje van haar bewustzijn… geloofde ze hem. Geloofde ze hem en was ze doodsbang. Ze zag immers hoe haar moeder was veranderd. Vanaf de eerste dag van haar ziekte.

Toen, na het vertrek van de dokter, had Jeanne ook kleingeestig genoeg gewenst dat moeder zo makkelijk en snel mogelijk doodging. Gewenst, omdat ze meer dan eens op een begrafenis in het dorp de vrome, schijnbaar wereldwijze vrouwenwoorden had gehoord: 'Ze is uit haar lijden verlost.' Ze had zich meteen geschaamd voor haar gedachten – maar werktuiglijk, zogenaamd, oppervlakkig. Omdat ze zich hoorde te schamen. En toen ze besefte hoe gemaakt dat was, had ze onwillekeurig haar adem ingehouden, in de verwachting dat prompt de ware, pijnlijke schaamte over haar zou komen, haar zou bijten, in haar borstholte zou schrijnen. Maar dat was niet gebeurd.

Ze voelde nu alleen maar – sinds het begin van de ziekte voor het eerst zo pijnlijk duidelijk – een peilloos diepe, een

machteloze gebetenheid op haar moeder. Dat kon een willekeurig iemand overkomen, buurvrouw Anja bijvoorbeeld, maar niet haar moeder, want haar moeder was… was… Diep beledigd kon Jeanne geen woorden vinden om het ware wezen van haar moeder te benoemen, waar maar heel weinigen het fijne van wisten, wat maar een enkeling intuïtief begreep, maar bijna iedereen aanvoelde.

Moeder was – vroeger – als betoverd geweest, daardoor beschermd. En ze moest Jeanne nu ijlings haar geheim prijsgeven, uitleggen wie ze was en wat ze eigenlijk deed terwijl ze maar doodgewoon de was voor andere mensen leek te doen. Heel snel. Ze had misschien nog maar een jaar, en misschien zelfs maar een paar maanden. Jeanne zag het aankomen, las haar hints.

Maar nu Marianne bezig was te bezwijken, schond ze daarmee haar even onuitgesproken als duidelijke gelofte, bedroog ze daarmee het geloof van haar dochter in het zegenrijke karakter van een erfelijke roeping die Jeanne in gedachten inmiddels op haarzelf van toepassing achtte, zonder te weten wat deze precies inhield. Terwijl ze zo over deze roeping nadacht, nam ze als vertrekpunt het eigenaardige gevoel van een bijzondere betekenis van moeders leven die niet strookte met haar werkzaamheid, die van bedrijfsleider van een wasserij, vervolgens die van thuiswerkende wasvrouw in tijden van wasmachines en wasmiddelen – wat sommigen ertoe bracht haar te zien als een kruidenvrouwtje, anderen als een helderziende, weer anderen als een heks, nog weer anderen, en dat waren er de meesten, gewoon als een wijze vrouw wier raadgevingen navolging verdienden.

Maar ze zaten er allemaal naast, helemaal naast… Mensen probeerden iets te vangen wat ongrijpbaar was. En dat, die tovenarij, die zat in moeder zelf, in de bewegingen van haar armen, in het water tussen haar handen, in het schoon van het gewassen goed. Een schoon dat het wit te boven ging.

Het was nu de kleurige julimaand van de kriek. De boom onder moeders slaapkamer, een vroege soort, hing stampvol met purperen, haast zwarte vruchten die als het waaide tegen de ruit tikten: de takken hadden in het voorjaar gesnoeid moeten worden, de stam van korstmos ontdaan en gewit moeten worden… Moeder – dat wat er van haar over was – kalmeerde, werd rustig, haalde gelijkmatiger adem, alsof die kriek de simpele sleutel tot haar verwarde bewustzijn was geweest. En Jeanne kreeg opnieuw de desperate hoop dat ze beter zou worden. Dat ze zelfs uit het dal des doods terug kon keren. In die zonnige dagen vroeg Jeanne, terwijl ze voelde hoe zwart haar gedachten en gevoelens waren, in wat voor bedompte, bezoedelde duisternis ze woonde, in welke tijdloosheid, aan de kriekenboom om haar moeders genezing, fluisterde ze: 'Red moeder, kriekenboom,' zonder te beseffen dat ze zelf inmiddels de waanzin nabij was. Ze zat aan moeders bed, staarde naar haar gezicht, dat tot een vreemd masker was geworden, verwachtte dat elk moment een bekende, oudere gelaatstrek door kon breken en moeder daarmee haar masker de baas werd, zich aan haarzelf terug zou bezorgen…

Ze had het bijna geloofd – en miste moeders dood, toen ze even een dutje deed in de kamer naast haar. Ze miste moeders laatste ademtocht.

Het lichaam in bed, tussen de verstijfde narigheid van tot smerige strengen opgerolde lakens, in het landschap van haar doodsstrijd… dat was haar moeder niet.

'Zo uit het concentratiekamp,' zei de ambulancebroeder tegen zijn maat, in de veronderstelling dat Jeanne het niet zou horen.

Maar ze hoorde het wel. En die woorden zetten zich vast, gingen in haar hoofd zitten, alsof ze iets verklaarden.

'Zo uit het concentratiekamp,' fluisterde Jeanne voor zich uit.

Toen de ambulance weg was, liep ze het erf op, die stralende julidag, even voor de avond viel. Ze had hier sinds de herfst helemaal niets gedaan. Overal zag je de verwaarlozing, de verloedering, maar wel een van een bijzondere soort. Het erf was niet overwoekerd, zoals je toch had mogen verwachten, door welig tierend onkruid. Het was eerder verstomd, verkwijnd, verstikt door de tijd, woest en ledig geworden, donker en duister van het kolenstof: de mijn was al meer dan twee jaar buiten gebruik, maar de steenberg verspreidde nog steeds zijn stofwolken. Tussen twee dichtbijeenstaande appelbomen hing de ruw geworden waslijn waar moeder haar wasgoed aan te drogen hing. Het wasgoed ontbrak. Jeanne had moeders lakens binnen te drogen gehangen, zodat geen vreemde blik de beschamende verschrikking van haar ziekte eraan af kon lezen.

Maar nu danste het laken, de denkbeeldige witte rechthoek, een doorzichtig laken geworden, als een raam of een scherm, voor Jeannes ogen, verbond het met geweld heden

en verleden en noopte het haar om het eerste moment van het einde in haar herinnering terug te roepen.

Ze was op een vrijdag uit Charkiv gekomen, van de universiteit, zonder haar moeder daar van tevoren van op de hoogte te hebben gebracht. Ze had heimwee gekregen, ook al was ze de woensdag ervoor nog van plan geweest om het hele weekend achter haar studieboeken te kruipen: het eerste jaar, het eerste semester. Haar moeders stem had haar op haar hoede gemaakt, die donderdag, aan de telefoon. Die had uitdrukkingloos geklonken, afwezig, alsof moeder vanaf een andere planeet belde. Jeanne probeerde zich wijs te maken dat het zo hoorde, het was de volwassenwording, het loslaten. Maar dat was haar niet gelukt. Ze liet haar colleges voor wat ze waren, stapte op de interlokale bus, in het geloof dat als ze moeder zo meteen zou horen en zien dat duister meteen zou optrekken en ze zichzelf zou uitfoeteren voor deze plotse, onnodige reis, het bange voorgevoel zou verjagen dat ze zich in haar hoofd had gehaald, zoals haren bij onweer rechtovereind gingen staan als ze de elektriciteit van de atmosfeer opvingen.

Ze was van het busstation naar het dorp gelopen. Had geprobeerd zich te ontspannen – hoe vaak had ze zich immers niet voorgesteld als studente deze weg uit te lopen, als iemand uit de grote stad, en daar ging ze nu, een meisje van hier en niet meer van hier, met een leerboek psychologie in haar tas. Ze ontspande zich ook – maar toch had ze geen rust, alsof ze naar de verkeerde faculteit was gegaan, naar de verkeerde stad was vertrokken en dat pas hier, in haar dorp, voelbaar was…

Ze liep het erf op, over het betonpad dat haar vader nog had aangelegd. Hij was mijnmeter geweest, de man van klare lijnen, en de strook beton was spatrecht en effen, als een liniaal. Maar Jeanne meende toch dat de evenwijdige randen waren opgekruld, alsof er onderaards iets was verschoven. Terwijl het pad na de instorting in de mijn toch kaarsrecht was gebleven.

Door deze verbeelde kromming, die haar oriëntatie opeens uit het lood had doen slaan, haar gevoelens in de war had gebracht, verloor ze heel even de grond onder haar voeten.

Marianne stond met haar rug naar haar toe. Ze had net een schoongewassen laken aan de lijn gehangen. Het overbekende, meest huiselijke beeld. Het had haar gerust moeten stellen, weer vaste grond onder de voeten moeten geven.

Maar Jeanne merkte: er was iets mis.

Het was een dag midden in de herfst. Het zonlicht was al zwakker en helderder geworden, had het schone van bronwater gekregen, nog zonder het uitdovende geel. In het doorzichtige licht dat de hartstocht van kleuren niet kende, onschuldig was, zag Jeanne: het laken was wel wit, maar niet schoon.

'Schoon gaat boven wit,' placht haar moeder te zeggen.

En Jeanne, die met haar zesde zintuig deze bijzondere vorm van schoon kende, wist hoe die blonk, niet geboren uit de verzengende kracht van waspoeders, uit de nadruk van wassen en spoelen, maar uit de stille toverkracht van moeders handen, besefte dat die vorm van schoon weg was, verdwenen.

Maar Marianne zag het niet. Merkte het niet.

Jeanne zei haar niets. Moeder leek niet blij met haar komst. Zette haar aan tafel om te eten. Ging in de keuken in de weer, maar Jeanne zag: haar woorden, gebaren, ritmiek – alles aan haar had nu iets toevalligs gekregen, slordig en zonder verfijning. Ze zette haar eten voor waarvan het ene te zout was en het andere aangebrand.

Ze bleef slapen, vertrok weer, maakte zichzelf wijs dat ze maar iets in haar hoofd haalde, spoken zag, en beloofde over een week terug te komen; maar de studie had al haar aandacht opgeëist en ze stond eigenlijk ook niet te trappelen, zeker niet omdat moeders stem zich hersteld leek te hebben, bijna als vanouds klonk en dat overtuigde Jeanne ervan: eerst maar studeren, goed je best doen, en dan naar huis terug.

Terwijl ze haar toen al met geweld langs de doktoren had moeten voeren, in het districtsziekenhuis laten opnemen, in Donetsk. Of nog verder weg, in Charkiv of Kyiv. Misschien dat ze daar iets hadden kunnen doen. Toen Jeanne eindelijk langskwam, kwam moeder bijna niet meer uit bed. Alleen haar stem klonk opgewekt. Een sluwe, bedrieglijke stem. Jeanne dacht eerst dat moeder met haar laatste krachten gewoon zo opgewekt deed om haar als eerstejaars niet ongerust te maken en van haar studie af te houden.

Maar ze begreep algauw: het was iets anders. Moeder gedroeg zich als een vondeling, een vreemdeling, was bang om ontmaskerd te worden, probeerde haar weg te bonjouren. En toen ze besefte dat Jeanne zich niet weg liet jagen werd ze, lichamelijk inmiddels een wrak, even bits als bazig. En

die verandering was zo onvoorstelbaar dat het geen verandering leek, maar een complete persoonsverwisseling, dat Jeanne met haar handen in het haar zat, niet wist hoe ze zich moest voordoen, zich moest gedragen, wat ze moest voelen. Terwijl Marianne haar nu eens van zich afduwde, wilde dat Jeanne onmiddellijk vertrok, en haar dan weer smeekte haar niet in de steek te laten en tranen met tuiten huilde, maar zonder gevoel, als een opwindpop, als een bezetene. En Jeanne werd heen en weer geslingerd tussen snikheet en ijskoud, terwijl moeder van alles verlangde, haar onder druk zette, haar verbood er een arts bij te halen, kennissen uit te nodigen, hulp in te roepen – 'niemand, nooit…'

En in haar hulpeloosheid snapte Jeanne niet van wie die verlangens en verboden afkomstig waren, wiens stem dat was, van haar moeder of van haar ziekte, en ze gaf zich gewonnen. Ze had geen tijd om even sluw terug te doen. Ze nam haar besluit toen het inmiddels te laat was en haar moeder, nog dieper in haar ziekte verstrikt raakte, terugkwam op iets waar ze de dag daarvoor mee had ingestemd, nog prikkelbaarder werd, nog wispelturiger – en waanzinniger.

De artsen waren er alleen maar blij mee, zo leek het. 'Stemt de patiënt in met haar opname? Niet? Haalt u haar dan over! Vindt ze het niet goed? Laat u haar dan handelingsonbekwaam verklaren.' En moeder, alsof ze dat alles gehoord had, terwijl Jeanne toch buiten had staan praten, siste: 'Wil je me in het gekkenhuis hebben, jawel, je eigen moeder, het gekkenhuis in?'

…Dat weldadige pak sneeuw en dat bezoek van dokter Spector bleven in haar herinnering achter als een vuurtoren

in de verte, het baken van licht op een verlaten kust. De rest van de dagen en maanden veranderde in een tunnel van duisternis, in een mijngang na een instorting, waarin alles vermengd en vermorzeld was, een hoopje ellende, in de verschrikkingen van een niet te stuiten verandering van haar moeder in een mummie, in een vreemdsoortig iets wat stervende was en niet sterven kon, alsof de dood in haar genoot van een langdurig bezoek aan de wereld der levenden.

Nu moeder er niet meer was, voelde Jeanne nog duidelijker hoe deze duistere, onontwarbare massa narigheid en leed was gebleven, hier, binnen in haar. Ze probeerde zich in gedachten te bevrijden, zich los te maken. Maar haar gedachten keerden onwillekeurig terug naar de verbaasde woorden van een ziekenbroeder die toch wel wat gewend was: 'Zo uit het concentratiekamp.'

Naar die duistere kreet, naar de hint die erin besloten lag. Naar de oude, verlaten mijnschacht 3/4.

Daarginds, achter het open veld.

Achter de steenberg.

Naar wat zich in de schacht bevond, onder de betonkurk. Terwijl ze bijgelovig vermeed om de inhoud bij zijn naam te noemen, zelfs maar naar die naam op zoek te gaan, begreep Jeanne ten langen leste dat moeder niet voor niets aan deze mijn was toegevoegd – als bewaker, als hoeder van een vergrendelde bron of vat. En als moeder dood was gegaan in vuil en bederf, dan werkte het zegelloodje dus niet meer.

Het hele dorp wist wat, of liever wie, er in die schacht lag. Het was een geheim dat geen geheim was. Afgedwongen door een omstandigheid waar niet over gesproken werd.

Dat hooguit bijgelovig in de herinnering werd opgeroepen als de nood aan de man kwam.

Maar door haar moeders ziekte en dood voelde Jeanne nu de omvang van het lot van deze plek, de kracht en nabijheid van het noodlot. Ze voelde het, maar kon het niet toelaten: ze was afgestompt, angstig, als de eerstvolgende erfgenaam. Ze voelde verlichting door de dood van haar moeder – en angst voor het feit wat haar, erfgename, nu te wachten stond. Verdwaald in de verloren tijd, in de gemiste gebeurtenissen, opgesloten in de capsule van de niet verwerkte dingen die ze had meegemaakt. Die zelfs het gevoel van nabuurschap kwijt was, de ruimtelijke nabijheid van andere mensen – goddank dat ze niet langskwamen, geen navraag deden, haar met rust lieten, maar in hun moestuin wroetten en hun wasgoed met grauwsluier en al te drogen hingen…

Het was al schemerig geworden. De zon was achter de dubbele bult van de zwarte steenberg ondergegaan, als was ze in de muil van de aarde verdwenen. De tijd was weer omgevlogen, in het niets opgelost, alsof haar innerlijke chronometer de uren als minuten telde.

Ze liep het huis in dat voor het eerst sinds afgelopen najaar, nadat moeder de deur niet meer uit was gekomen, leeg was. Ze bracht zich met moeite weer te binnen, met horten en stoten, alsof haar geheugen elders was, in een andere stad en ze ernaar moest reiken, dat ze de spiegel absoluut moest afdekken. Met iets donkers, meende ze.

Ze trok gehoorzaam de laden van de commode open, waar de spreien en tafellakens in lagen. Maar overal waren het alleen maar lichte stoffen wat de klok sloeg, door moeder

nog voor haar ziekte gewassen en gestreken. In gelijkmatige stapeltjes gelegd. Blinkend van onschuld. En Jeanne was bang om eraan te komen, omdat ze voelde hoe vies ze zelf was: haar lichaam, haar gedachten, haar ziel. Ze liet haar blik door het huis gaan, herkende zijn licht, zijn kleuren, en zag voor het eerst zonneklaar dat het inderdaad nooit iets donkers had gehad.

De grote ingelijste spiegel had eerst in moeders kamer gestaan. Maar in februari had Jeanne hem naar de huiskamer verplaatst: de spiegel had het besmeurde hol van moeders bed en haar verschrompelde lichaam erin weerspiegeld en verdubbeld. Vervolgens had ze de spiegel naar de muur gedraaid: ze wilde en kon zichzelf niet meer zien, wilde verdwijnen. En nu ze niets vond om hem mee af te dekken draaide ze hem weer terug – vol destructief leedvermaak, klaar om een slons te zien, een vogelverschrikker, een monster.

En ze schrok toen ze iets heel anders zag.

Ze had immers nooit op haar moeder geleken.

Marianne was lang geweest, alsof ze gezien moest worden. Slank, maar eerder sterk dan knap. Blakend van gezondheid, maar zonder het tere en tedere van een blos. Verfijnd, maar dan niet in haar trekken, maar in de precieze gebaren en bewegingen die haar trekken veredelden. Goedlachs en vriendelijk, maar zonder iets amicaals.

'Neemt u me niet kwalijk, dame, bent u de laatste?' had een oud, intellectueel mannetje zich in de zuivelrij op de markt tot haar gewend. En Jeanne van zeven had het bijzondere woord onthouden, uit zijn schil van gekeuvel gepeld.

Een gewichtig, waarachtig woord. Dat mama wonderwel paste, dat de waarachtigheid van haar wezen en afkomst blootlegde, waar niemand uit het mijnwerkersdorp enig benul van kon hebben. Hoewel mensen met enige opmerkingsgave wel merkten dat Marianne niets van de andere dorpsvrouwen had: het leven hier had haar niet gebrandmerkt. Dat oude mannetje had, zo voelde Jeanne, dat woord ook niet voor niets gekozen: *dame*. Hij wilde dat het grappig klonk, ironisch, maar het werkte bevestigend. Daar, op de markt. Jeanne had voor het eerst gemerkt dat moeder zelfs anders in de rij stond dan de anderen. Die andere mensen leken aan elkaar vastgeklonken, als de onderdelen van een bouwpakket, leken te weten dat ze… een rij vormden, en ze gedroegen zich als onderdeel van een groter geheel; terwijl moeder weliswaar in de rij stond, zonder enige tussenruimte, maar toch – apart. Als zichzelf.

Als dame.

Als Marianne.

En Jeanne? Een klein meisje, een latertje. Ze liep achter in de groei, in haar rijping. Met een klinkende naam, maar verder… een sloddervos, bleekzuchtig en graatmager, schijnbaar geen kind van haar moeder. Alleen haar naam beloofde dat ze eens anders zou worden en opzien zou baren – als Jeanne. Zoals in het liedje op de radio: 'Stewardess met de prachtnaam van Jeanne, o zo geliefd en aanbeden als manna…'

Dat alles, ook de ander die ze bezig was te worden, liet de donkere spiegel zien.

Die liet zien hoe de gelijkenis door het gebrek aan gelijke-

nis heen brak. Zoals in haar onbeholpen, nog weinig vrouwelijke, maar wel in de tijd der volwassenwording aangelande gestalte opeens een hint viel waar te nemen van Mariannes aanvallige, weelderige lichaam van voor haar ziekte. Dat verschrompelde, uitgeteerde lichaam was in een zwarte zak naar het mortuarium gebracht.

Maar kijk, het was terug. Verpersoonlijkt in haar dochter.

Het lijkt wel een vloek, dacht Jeanne, terwijl ze haar hand naar haar gezicht bracht, aan haar verwarde haren voelde – met de elegante, karakteristieke beweging van haar moeder. Een vloek.

Dat haar! Marianne had dikke gouden vlechten gehad; tijdens haar ziekte had het zijn kleur verloren en was grijs geworden. Jeanne had dun melkboerenhondenhaar, vale krullen gehad. Maar nu hadden ze een gouden toets gekregen, net als bij haar moeder.

Zij was nu… moeder. Terwijl moeder zelf was geworden als zij die in de mijnschacht lagen, in buis 3/4, in het kolendiep. Juist zo stelde Jeanne zich hen voor. Broodmager. Zwart. Volstrekt vreemd.

'Zo uit het concentratiekamp,' had die babbelbroeder gezegd. Alsof de duivel het hem had ingeblazen!

Ze holde de huiskamer uit, liet de spiegel onbedekt achter. Vol walging, vol woede haalde ze moeders bed overhoop, rukte ze het kussensloop, het laken, het onderlaken eraf. Ze begreep dat ze iets onoorbaars deed, dat ze dat bed tot de dag daarna onaangeroerd moest laten, de rust en stilte in de kamer moest bewaren, maar er was geen houden aan. Ze rukte en sleurde aan de stof waarvan ze van tevoren wist dat ze die

niet meer schoon kreeg, ze had die immers in al die maanden niet schoon gekregen, de vlekken waren ook na twee kookwasbeurten nog teruggekomen, als tekenen van haar onvermogen, haar onbekwaamheid – en van de macht van die ziekte. Met die lakens met vlekken had ze Mariannes bed opgemaakt… Zwijgend, zwijgend had ze haar moeder vervloekt. Marianne had niet het recht haar te verraden. Om zo dood te gaan, even weerzinwekkend als afschuwelijk, verworden tot een bezetene. Een gevangene uit het concentratiekamp. Ze had het recht niet gehad om haar in de steek te laten, het recht niet.

Jeanne wilde het beddengoed verbranden. Maar ze was bang dat de buren het zouden zien, haar abnormaal zouden vinden. Ze doolde een tijdje met de prop beddengoed in haar handen door het huis rond en daalde ten slotte af naar de kelder.

Het hele dorp had een diepe kelder: dat hadden mijnwerkers in de vingers, die konden graven als de besten. Daar gooide ze de boel in de verste hoek neer, drapeerde er oude lappen overheen, zette er kisten voor. Ze haalde bevrijd adem, als een misdadiger die zich eindelijk van zijn grootste bewijslast had ontdaan.

Het peertje flakkerde. Korrels cement daalden van het plafond neer, tikten tegen de grond – alsof er iets ijzingwekkend groots door de dikke steenlaag probeerde te dringen.

Jeanne werkte zich de kelder uit, stond weer buiten. Niets. Het rook alleen naar afgewerkte stookolie. Zou er misschien bij het scheiden van de markt een vrachtwagen of combine langs zijn gekomen?

De hemel was helder. Tussen de sterren bewoog een felgekleurd stipje. Een vliegtuig. Vroeger had Jeanne 's avonds vaak naar die luchtweg staan kijken: pal boven het dorp liep een internationaal luchttracé, een vliegweg. Daarboven, boven de velden, de huizen en de steenberg, was bijna altijd iemand, iemand op een vlucht. Jeanne, die maar tweemaal in haar leven had gevlogen, voelde vroeger een blijmoedige vriendelijkheid en een goedmoedige jaloersheid voor die passanten, die niet wisten dat zij naar hen keek, met het hoofd in haar nek, vanaf de aarde. Als de flits van een kortstondig levende, doorzichtige band waarin zij voor heel even mensen van hier werden, naasten… om daarna meteen weer hun andere leven in te vliegen.

Maar nu voelde ze alleen maar boze verbittering. Dat vliegtuig, dat haar tegelijk wenkte en onbereikbaar was, herinnerde haar aan alles wat ze verdrongen had, opgeslokt als ze was door de ziekte van haar moeder. Aan de oorlog. Aan de Russische soldaten die in het geniep uit het oosten waren gekomen. Aan hoe de universiteit in Charkiv daarachter terecht was gekomen, achter de frontlijn. En zij hier vastzat, door haar moeder elke kans op vertrek had laten lopen, toen het nog gekund had.

Ze ging op het stoepje voor het huis zitten, op haar geliefde plekje – op het tweede treetje, rechts – en bleef het vliegtuig lange tijd met haar blik volgen. Ze had erin willen zitten. Als een koekoeksjong iemand vervangen, iemand van de passagiers uit zijn nest werken, iemand anders lot stelen. Daar zat ze, Jeanne, en ze keek in de stoel bij het raam naar beneden en voelde hoe ze zich verwijderde, hoe haar dubbel-

ganger op aarde ophield te bestaan en het lijnvliegtuig haar over de rand van de horizon bracht, naar de volgende dag…

Het vliegtuig verdween, loste op in de lucht.

Ze schrok op, alsof iemand haar plotseling op deze gedachte betrapt had, en ze keek om zich heen… het was stil, het was leeg… en ze haastte zich naar binnen.